

УДК 811.161.2:81'282+366

Г. В. Сікора

Акцентуаційні особливості сучасного львівського койне

Дослідження репрезентує репертуар акцентуаційних диференційних рис сучасного львівського койне, що формувалося в умовах впливів інших мов. Застосовано морфологічний критерій. З'ясовано основні ознаки львівського акценту: 1) виразний контраст між вокалічною довготою і короткістю; 2) активне функціонування парокситонези як специфіки наголошування на тлі рухомого наголосу; 3) варіативність, зумовлену функціонуванням дублетних форм, що належать до діалектного та літературного сегментів; 4) функційну й комунікативну варіативність у соціумі Львова. Простежено основні чинники виникнення варіантності. Виявлено особливості функціонування акцентуаційних рис у комунікативному просторі Львова та їхнє поширення в українському обширі.

Ключові слова: львівське койне, акцентуаційний рівень, наголошування, парокситонеза.

Исследование репрезентирует репертуар акцентуационных дифференциальных черт современного львовского койне, которое сформировалось в условиях влияния других языков. Применен морфологический критерий. Выявлены основные признаки львовского акцента: 1) выразительный контраст между вокалической долготой и краткостью; 2) активное функционирование парокситонезы как специфики ударения на фоне ударения подвижного; 3) вариативность, обусловленную функционированием дублетных форм, относящихся к диалектному и литературному сегментам; 4) функциональную и коммуникативную вариативность в социуме Львова. Прослежены основные факторы возникновения вариантности. Выявлены особенности функционирования акцентуационных черт в коммуникативном пространстве Львова и их распространение в украинском пространстве.

Ключевые слова: львовское койне, акцентуационный уровень, ударение, парокситонеза.

The research represents a number of accentual differential characteristics of Lvivkoiné formed in the conditions of the influence of other languages. During research morphologic criterion has been used. Main characteristics of Lviv accent have been defined: 1) expressive contrast between vocal

length and shortness; 2) active functioning of paroxytone as a specific feature of stressing on the background of free stress; 3) variation caused by functioning of double forms that belong to diachronic and literary segments; 4) functional and communicative variety in Lviv society. Basic reasons of variation have been traced. Discovered has been specific character of accentual characteristics functioning in the communicative environment of Lviv and their spreading throughout Ukraine.

Key words: Lviv koine, accentual level, stressing, paroxytone.

Одним із завдань дослідника, який проводить цілісний опис міського мовлення, є охарактеризувати, поряд з іншими мовними рівнями, акцентуаційний рівень. Метою лінгвістичного аналізу стало: виявлення репертуару акцентуаційних диференційних рис; дослідження їхньої генези; з'ясування специфіки їх функціонування в комунікативному просторі Львова та поширення в українському обширі.

Наголошення в сучасному мовленні Львова - великому й розвинутому українськомовному місті, національно-культурному й освітньо-науковому осередку країни - має свою специфіку, що зумовлено історичними особливостями досліджуваного локусу. Передусім це формування в умовах впливів інших слов'янських і неслов'янських мов (польської, німецької, російської, єврейської) й українсько-польської диглосії та білінгвізму, які умовно функціонували до 1939 року, внаслідок чого український та польський сегменти львівського мовлення формувалися в тісній взаємодії, зумовлюючи взаємні впливи на всіх мовних рівнях.

Наголос відіграє вагомую роль у творенні мелодичного малюнка львівського койне. Характеристику просодичним особливостям мовлення передвоєнного Львова дав польський письменник К. Макушинський у книзі "Uśmiech Lwowa": "У Львові панувала польська мова. Особлива регіональна вимова, співуча, затягуюча голосні, м'яка, у певному сенсі у порівнянні з іншими ділянками, можливо, архаїчна... Мова львівська є напрочуд співуча і якась солодка. Справляла таке враження, ніби була завжди усміхнена" [14, s. 208]. Ці особливості львівської мелодики згодом спостеріг і в українському койне післявоєнного Львова Ю. Шевельов, який фіксував у мовленні львів'ян "збережений польський "співний наголос".

Загальну характеристику наголосу у мовленні львів'ян подав Я. Б. Рудницький у невеличкому підрозділі "Наголос" своєї монографії "Lemberger ukrainische Stadtmundart: (Znesinnja)" (1943), у якому вказав на ознаки львівського наголосу, спільні з літературним

(експіраторний, вільний, рухомий), його смислорозрізнавальну функцію, взаємозв'язок із морфологічними особливостями словозміни, незіставність літературного наголосу й наголосу у львівському мовленні та зауважив, що в цілому він такий, як і в діалектному довкіллі [13, в. 38-39].

У вокалізмі львівського койне існує велика відмінність між наголошеними та ненаголошеними голосними. Виразний контраст між вокалічною довготою і короткістю як одна з фонетичних ознак львівського койне виявляється виразною диференціацією довгих (наголошених) та коротких (ненаголошених) складів. Наголошеним голосним здебільшого властива значно більша тривалість порівняно з ненаголошеними, що супроводжується зміною висоти голосу, точніше його підвищенням. За спостереженнями дослідника львівського мовлення Я. Б. Рудницького, для західноукраїнської вимови властиве більше експіраторне навантаження наголосу, ніж для східноукраїнської [Там само, б. 17], поряд із слабкою експіраторною силою, за допомогою якою вимовляють ненаголошені голосні, "що часто спостерігається у фонетиці львівського діалекту" [Там само, & 11]. Цю особливість мовлення львів'ян спостерегла також польська дослідниця З. Курцова, яка вважала її притаманною польській мові південних теренів: "Найбільш характерна фонетична риса польської мови південних теренів є акцент (п. аксеггі *л/уга20л/у*), який суттєво відрізнявся з погляду сили від акценту загальнопольського. <...> Наголошена голосна, яка вимовляється сильніше і довше є, крім того, за своїм тоном вища, ніж ненаголошені голосні, а її тон тримається однаковим під час тривання" [12, в. 73]; і цю особливість свого мовлення львівська інтелігенція усвідомлювала [Там само, в. 372]. Польський лінгвіст С. Урбанчик спостеріг "співання" у краківському мовленні, яке полягає в протяжній вимові останнього складу й, навпаки, в обниженні його тону [15, в. 18].

Специфікою наголошування у львівському мовленні є активне функціонування парокситонези - наголошування передостаннього складу, або наголос на пенультимі, що виявляється у лексемах, словосполуках, граматичних і словотвірних формах та може бути, за словами Л. Коць-Григорчук, постійним (або ж повним, сталим) - охоплювати всю парадигму, чи непостійним (або ж неповним, несталим) - поширюватися тільки на деякі граматичні форми. Місто Львів розташоване в західному ареалі, де поширений тип наголошування на пенультимі, що розкладений типом із рухомим наголосом, коли накладається тип синтагматичної акцентуації з

гіперично збільшеною на польсько-українському суміжжі видиховою силою наголошених складів і, відповідно, пришвидшеним темпом мовлення, який зумовлює якісні зміни в системах ненаголошеного вокалізму [7, с. 51]. Подібний тип наголосу характерний для українських говірок колонізованої поляками частини Житомирщини та зрідка - у говірках українських сіл, що були серед польських колоній на Тернопільщині [Гам само, с. 51]]. Вплив польської акцентної парадигми позначився на гетерогенній акцентній системі одеського міського койне [9, с. 158, 166]. Змішаний тип наголошування (й основний парокситонний, й інший - на третьому, четвертому складі з кінця, першому чи останньому складах) поширений також і у Кракові [11, б. 112-119].

Дією наголосу зумовлена наявність у львівському мовленні перезвуку $a > e$, яка, на думку А. Залеського, свідчить про те, що на діалектній території поширення цієї риси після заміни музикально-тонічного наголосу динамічним усі наступні фонетичні зміни відбувалися в рамках нової просодичної моделі - розрізнення наголошеного-ненаголошеного вокалізму [3, с. 47].

Відхилення від літературної норми в наголошуванні слів, що творять діалектну своєрідність наголошення і функціонують поряд із нормативними акцентними формами, виявляються у мовленні львів'ян на рівні різних частин мови неоднаково, утворюючи акцентні типи.

Для іменника властиво:

- наголошування суфікса *-ов-* у віддієслівних іменниках на *-ован'(а)*¹ на протигагу літературному наголошуванню (як правило, суфікса *-анн-*) та парокситонному в польських відповідниках: *ма'л'ован'а/п.* гузо\л\гапіе /літ. малювання, *му'рован'а / п.* тиго\л\апіе /літ. мурування, *уме^уб'л'ован'а / п.* итеЬ\о\л\апіе /літ. умєблювання, *вила'довуван'а / від п.* іас\о\л\ас 'готувати' / літ. приготування, *мушт'рован'а / п.* тиБ\п\жапіе /літ. муштрування, *пра'сован'а / п.* ра\Б\о\л\апіе /літ. прасування, *росча'рован'а / п.* гогс\га\смапіе / літ. розчарування, *с'в'ят кован'а / від п.* з\л\іе\і\л\гас 'святкувати' / літ. святкування, *шну'рован'а / п.* с\п\і\г\смапіе /літ. шнурування і под;

- стала коренева акцентуація віддієслівних іменників середнього роду з суфіксом *-ан'(а)*² на протигагу літературному суфіксальному наголосу та парокситонезі у польській мові: *в'биран'а / п.* и\Б\іе\гапіе / літ. вбирання, *в'ї'д:аван'а / п.* ос\с\а\л\гапіе / літ. віддавання,

¹ Ці суфікси можуть мати варіанти: *-ован'(е)*, *-ован':(а)*, *-ован':(е)*.

² Ці суфікси можуть мати варіанти: *-ан'(е)*, *-ан':(а)*, *-ан':(е)*.

(за)питан'а/п. pytanie/літ. (за)питання, її^ен'а/п. jedzenie /літ. їда (поряд із її^зен'а), сУпу^в'ідан'а/п. opowiadanie/літ. оповідання, казан'а/п. kazani e/літ. казання, копан'а/п. kopanie /літ. копання, лежан'а/п. lezenie/літ. лежання, писан'а/п. pisanie/л/ш. писання, пе^ре^кнан'а /п. przeswiadczenie /літ. перекона ння, розв'язан'а / п. rozwiqzanie / літ. розв'язання, с'нідан'а / п. sniadanie / літ. снідання, читан'а / п. czytanie /літ. читання і под;

- кореневе початкове наголошування двоскладових іменників чоловічого та жіночого родів у називному відмінку множини у сполученні з числівниками *два, три, чотири* замість усталеного в літературному стандарті флексійного наголошування: *борсУзни / літ. борозни, 'ворсУги/літ. вороги, рок'у/літ. роки, дочк'і/літ. дочки і под;*

- флексійне наголошування двоскладових іменників чоловічого та жіночого родів у називному відмінку множини у сполученні з числівниками *два, три, чотири* замість усталеного в літературному стандарті кореневого наголошування: *бра'ти / літ. брати, в'ір'ш'і / літ. вірші, си ни/літ. сини, подуш'к'е/літ. подушки, част'к'у/літ. частки і под.;*

- відсутність у деяких двоскладових і трискладових іменників чоловічого і середнього родів із кореневим наголосом акцентної опозиції форм однини і множини на противагу наявності такого розрізнення в літературній мові: *голуб - голуби / літ. голуб - голуби, їав'ір- їавори/літ. явір-явори, озе^ро - озе^ра/літ. озеро - озера, дере^во - дере^ва / літ. дерево - дерева* Простежуємо тенденцію до збереження такого наголосу у відмінкових формах, наприклад: *голуб- голуби, голуб'іу, голубами, на (в) голубах; озе^ро- озе^ра, озе^р, 'озе^рами, на (в) озе^рах, або ж, навпаки, вона відсутня: дере^во- дере^ва, де^рев, де^ревами, на (в) де^ревах,*

- префіксальне наголошування (префікси *від-, під-, пере-, по-*) у двоскладових та багатоскладових іменниках чоловічого і жіночого родів на противагу парокситонному у польській мові: *в'ідесУрот / п. odst^pstwo / літ. відступ (ст.) (пор. відворот (заст.), в'ідр'ізсУк / п. odd nek / літ. відрізок, в'ім:уноУк / п. odcinek / літ. відтинок, 'в'ім':інсУк/п. odcien /літ. відтінок, в'іч:ум/ п. odczyt / літ. доповідь, звіт, 'п'імставка /п. podstawka /літ. блюдо (пор. літ. підставка), пе^ребраниц' / літ. учасник вертепу, пе^редирка / п. swara /літ. сварка, пе^ред'іл /п. przedziat /літ. купе, перекупка / п. przekupa (зневажл.) / літ. перекупниця, пе^рекуска / п. zak^ska / літ. перекуска, пе^рел'ак/п. przestrach /літ. переляк, пе репис/ п. przepis*

/літ. кулінарний рецепт, *пе'рестанок/п. przestanek/літ. зупинка, пе'рете'ір/п. przerob / літ. переробка, пе'рем'аг / п. рггесіад / літ. протяг, подушка / п. poduszka / літ. подушка, покришка / п. przukrywka/літ. кришка, 'пошивка/п. poszewka)/літ. наволочка, півковдра, 'розр'із/літ. розріз та ін.;*

- парокситонне наголошування у словах іншомовного походження, які були засвоєні з польської мови або за її посередництва. Парокситонезу збережено в таких іншомовних запозиченнях, які: а) мають відмінне звучання від своїх українських літературних відповідників: *атак/п. atak(пор. літ. атака)/літ. напад хвороби, гонор, гон'ір/п. honor / літ. честь, гідність, ксУ'б'іта / п. kobieta/літ. жінка, цера/п. сега/літ. шкіра обличчя, цит'рина/п. cytryna/літ. лимон, чичу'л'ада / п. czekolada / літ. шоколад, а також ледь відмінних за звучанням: сал'цесон / п. salceson / літ. сальтисон та ін.; б) таких, що відрізняються від літературних відповідників лише наголосом: *к'інсУ/п. kino / літ. кіно, шофе'р/п. szofer / літ. шофёр, адвокат/п. adwokat / літ. адвокат, ка'вал'ір / літ. кавалер, к вартал / літ. квартал, лис'топат / літ. листопад, ма газин / літ. магазин, меди каме'нти/літ. медикамёнти, т рамваї, т ранваї/п. tramwaj / літ. трамвай, по'м'ідсУр / п. pomidor / літ. помідор, каштан / п. kasztan / літ. каштан, перфект (пор. літ. перфект) / літ. найкраще, портфил' / п. portfel / літ. портфель, п презент / літ. презент, до'куме'нт / п. dokument / літ. документ та ін Латинізми, які увійшли до східнослов'янських мов через польське посередництво (*документ, портфель, інструмент, медика менгір*, є найживучішими серед ненормативних акцентних дублетів в одеському російському койне [9, с. 166].**

Наголошування у полонізмах може змінювати своє розташування, що зумовлено пристосуванням до української акцентної системи. Спостережено випадки перенесення парокситонного наголошування: а) на перший склад: *метрика / п. metryka / літ. свідоцтво про народження, мешканиць/п. mieszkaniес/літ. мешканець (у цьому випадку наголос похідного слова зберігся на тому ж складі, що й у непохідному), мешкати/п. mieszkac / літ. мешкати, жити (наголос також зберігся на тому ж складі, хоча український відповідник є трискладовим словом, а польський - двоскладовим); б) на останній склад: псУ'к'ії/п. роЩ/літ. кімната, шпар'гал/п. szpargal/літ. старі папери (розм.) /літ. шпаргалка; в)на третій склад від кінця: п'р'атан'а/п. sprz^tanie /літ. прибирання, ста новис'ко/п. stanowisko/літ. становище; г)на четвертий склад від кінця: вила'довуван'а / літ. готування,*

допа совувати /літ. долучати та ін. Наголос на пенультимі може виявлятися у всій словесній парадигмі чи охоплювати її частково, наприклад виявлятися лише у формах множини: *профе сори / літ.* професори, *доУк'тори/літ.* доктори.

У лексиконі львів'ян зафіксовано відхилення від нормативного наголошування, яке водночас не є парокситонним (пор. польські відповідники), наприклад: *споУ'к'їїУп.* уроко]/*літ.* спокій, *подушка/п.* росиБгка / *літ.* подушка, *поминк'у / літ.* поминки, *поча ток / п.* росг^ек / *літ.* початок та ін. У відмінкових формах таке наголошування зберігається за складом, наприклад *спсУ'к'її, спс'койу, споУ'койем, в споУ'койі*, але може бути рухомим у формах множини: *подушки* (називний відмінок) - *подушок* (родовий відмінок).

Парокситонеза, властива початковій формі іменника, в інших відмінкових формах може втрачатися; *ровер - ро'вер'і, т'рамваї-трам ваїу, портфел'-порт фел'а* та ін. Цю акцентну рису спостеріг також Ю. Шевельов, зауважуючи, що "у львівське койне ввійшов цілковито чужий українській мові наголосовий тип: '-: -' -'" [10, с. 227].

Відмінності в наголошуванні властиві також і львівському іменнику. На відміну від літературного стандарту, фіксуємо кореневу початкову акцентуацію чоловічих власних імен львів'ян: *Роман / літ.* Роман, *'Богдан / літ.* Богдан, *Оле^ус' / літ.* Олес, *'Оре^уст / Орест*, що може також зберігатися в алегрових (здебільшого здрібнілих) формах цих імен: *Ромц'у-* Роман, *Бод'у-* Богдан, *Ол'у, Ол'ку-* Олес, *Орку, Орц'у-* Орест ін. У формах непрямих відмінків таке наголошування в цих іменах зберігається, наприклад: *Романа, Роману (сУв'і), Романом, на Роман'і (сУв'і), Романе.* У родовому відмінку однини фіксуємо наголос у цих іменах на флексії: *Богда на/ літ.* Богдана, *Наза ра/ літ.* Назара, *Степа на/літ.* Степана, *Тара са / літ.* Тараса; так само у множині *Тара сів (у) / літ.* Тарасів, *Наза рів (у) / літ.* Назарів, *Степанів (у)/літ.* Степанів

Для займенника властиво:

- стале кореневе наголошення присвійних займенників чоловічого роду *мій, твій, свій*, а також жіночого та середнього родів у відмінкових формах на противагу літературному флексійному: *моє /літ.* моє, *могого (мо його, могого, мого) /літ.* мого [1, карта № 132], *моюму (мо йому) / літ.* моєму, *моїм/літ.* моїм, *на (у) моїм (моюму, мо'юму) /літ.* на моєму; *моїа/літ.* моя, *моїі, 'моїої ('моєї) /літ.* моєї, *'моїі ('моїї) /літ.* моїй, *моїу/літ.* мою, *моїу, 'моїоїу ('моїейу)/літ.* моєю, *на (у) 'моїі ('моїї) /літ.* на моїй та множини: *моїі/літ.* мої, *моїіх/літ.* моїх, *моїіми/літ.* моїми,

на (у) *моїх / літ.* на *моїх*; так само *т вого, т'воїму, т'воїм, на т'воїм, т'воє, т'воєа, т'воїї, (на) т'воїї (т'вої), т'воїоу (тво'їоу, т'воїєу)*; *с вого, с'воєму (сво'їоу, с'воєму, с'воєму), на с'воїм (с'воєму, с'воєму), с'воєа, с'воїої (с'вої), (на) с'воїї, с'воїоу (сво'їоу), с'воє.* Таке наголошування здебільшого має парокситонний характер, за винятком таких трискладових форм: *моєму, моєї, моєми, т'воїму, т'воїї, т'воїоу (т'воїєу), с'воєму (с'воєму), с'воєму (с'воєму), с'воїої, с'воїоу.* Парокситонне наголошення присвійних займенників у формі родового відмінка однини (*мого, т вого, с вого*), яке властиве говіркам південно-західного наріччя, є ареалогічно протиставним в українській мові поряд із окситонними формами (*мо го, тво го, сво го*) південно-східного наріччя, що є нормативними [4, с. 166];

- кореневе парокситонне наголошення форм деяких непрямих відмінків вказівного займенника *той* та його родових форм *та, то (те)* на противагу усталеному в літературному стандарті флексійному наголошуванню: *'тогсУ, тегсУ / літ.* *того; тойі / літ.* *тієї, тойу / літ.* *тією, а також означального займенника вєс' (вс'ої), а також вє'а, вє'о (вє)* та його відмінкових форм в однині та множині: *в'с'ого / літ.* *всього, в'с'ої / літ.* *всієї, в'с'іма (в'с'іми) / літ.* *всіма, усіма;*

- стале парокситонне наголошення особових займенників у прийменниково-займенникових конструкціях: *я-до 'мене", на мен'ї;* *ти - (Зо тебе, на тоб'ї, він - до н'ого, до 'негсУ, на н'ому, вона - в'їд нейі, п'їд нейу, мій - на мому, на моєму, на моєім, на 'моїх, твій - до т вого, до тво'їого, на т'воєму, на т'воїїх; свій - до с'вого, до сво'їого, на с'воїїх; той - до того, на тому, вєс' (вс'ої) / літ.* *вєсь - до в'с'огс/, на в'с'оєму* (див. також пп. а - б). Однак у формах родового, знахідного відмінків однини наголошування особових займенників у прийменниково-займенникових конструкціях можна віднести до рухомого наголошування, оскільки при додаванні прийменника до займенника наголос переходить на другий склад із кінця слова і стає парокситонним: *ме^u'не - до, в мене, йсУ'го - до, в'їд н'ого (негсУ)* за цієї ознакою рухомості / нерухомості наголошування дослідники поділяють весь український ареал на дві частини [4, с. 167-168].

Для прикметника властиво:

- парокситонне наголошування суфікса *-ов-* на противагу кореневому наголошуванню у літературному стандарті, що здебільшого простежується у полонізмах або словах, засвоєних через посередництво польської мови: *г(є)оно'ровиї 'знатний, багатий, пихатий',*

квадра'товий / літ. квадратний, *л'уксу'совий* (але *л'уксусний* 'найкращий'), *муштар'довий* 'гірчичний', так само *м'ізе"р'ковий*, *пс/мідоУ'ровий*, *псУдуш ковий*, *шабло'новий*, *ф'ір'мовий* та ін.;

- стале парокситонне кореневе наголошування у прикметнику *новий*, що охоплює всю парадигму відмінювання, простежується у всіх відмінкових формах однини та множини замість усталеного нормативного флексійного наголошування: *новий*, *новсУесУ*, (*на*, *в*) *новому*, *новим*; *нов'ї*, *нових*, *новим*, *новими*, *на (в) нових* та ін.

Для дієслова властиво:

- зумовлене парокситонезою кореневе наголошування в інфінітиві, на протипагу усталеному в літературній мові суфіксальному {-*ти*)\ *нести/літ.* нести, *вести/літ.* вести, *вести/літ.* везти, *п'лести/літ.* плести, *мести/літ.* мести та ін., а також утворені від них префіксальні дієслова: *при'нести / літ.* принести, *за мести / літ.* замести, *п'ід'мести/літ.* підмести та ін.;

- парокситонне наголошування у деяких префіксальних дієсловах II дієвідміни, що репрезентує збереження місця наголосу основного дієслова всупереч літературному наголошуванню: *прихо дити - хо дити / літ.* приходити, *приво зити - во зити / літ.* привозити, *п'ідно'сити -но' сити/літ.* підносити та ін.;

- парокситонне кореневе наголошування дієслів 1 особи однини I і II дієвідміни теперішнього [1, карти №№ 133, 235] і майбутнього часів доконаного виду на протипагу літературному флексійному наголошуванню: *бузу*, *бужу/літ.* буджу, *в'їажу/літ.* в'яжу, *во'зу*, *вожу/літ.* воджу, *заплачу/ літ.* заплачу, *з'наїду/літ.* знайду, *кошу /літ.* кошу, *л'убл'у / літ.* люблю, *ношу/літ.* ношу, *пишу/літ.* пишу, *п'їду/літ.* піду, *п рошу/літ.* прошу, *хожу/літ.* ходжу, *кажу /літ.* кажу, *л'убл'у/літ.* люблю, так само в похідних префіксальних дієсловах: *'заїду*, *п'їд'їїду*, *п роїду*, *п риїду* та ін.;

- парокситонне префіксальне наголошування похідних дієслів 3 особи однини і множини I дієвідміни доконаного виду майбутнього часу, утворених від дієслова *їти*: *в'їд'їїде / літ.* відійде, *д'їїде / літ.* дійде, *'заїде"/літ.* зайде, *з'наїде^u /літ.* знайде, *на'д'їїде"/літ.* надійде, *п'їд'їїде" / літ.* підійде, *п риїде" / літ.* прийде, *п роїде" / літ.* пройде;

- стале парокситонне кореневе наголошування деяких дієслів II дієвідміни теперішнього часу: *хва лити - х валиш / літ.* хвалиш, *вариш / літ.* вариш, а також збереження наголосу на тому ж складі у префіксальних дієсловах, які від них утворені: *псУх'вал'у/ літ.* похвалю, *поУх'валиш / літ.* похвалй ш, *псУх'валит' / літ.* похвалй ть,

похвалимо / *літ.* похвалимо, похвалите / *літ.* похвалите, *псУх'вал'ат'/літ.* похвалять;

- стале парокситонне кореневе наголошування дієслів I дієвідміни майбутнього часу: взяти - *воз'му, віз'му / літ.* візьму, *воз'меш, в'із'меш / літ.* візьмеш, *воз'ме, в'із'ме / літ.* візьме, *воз'мут', в'із'мут'/літ.* візьмуть;

- вирівнювання наголосу в 1 і 2 особі множини дієслів I дієвідміни теперішнього часу до наголосу форм однини: *не^у'сем, не^у'сете^у - не^у'се; ве^у'зем, ве^у'зете^у - ве^у'зе; бе^у'рем, бе^у'рете^у - бе^у'ре, кла дем, кла дете"-кла дета ін.;*

- парокситонне флексійне наголошування дієслівних форм дійсного способу 1 та 2 особи множини теперішнього часу на противагу кінцевому літературному наголошуванню: *не^у'семо/літ.* несемо, *не^у'сете^у / літ.* несете, *бе ремо / літ.* беремо, *бе^у'рете^у / літ.* берете, *кла'демо /літ.* кладемо, *кла'дете^у /літ.* кладете та ін.;

- парокситонне кореневе наголошування у деяких дієсловах минулого часу жіночого і середнього роду 1 і 3 особи однини I дієвідміни, а також у всіх формах множини замість літературного флексійного: *була/літ.* була, *'було /літ.* було, *були/літ.* були, *в'з'ала! літ.* взяла, *жила/літ.* жила, *жило/літ.* жило, *жили/літ.* жили, *лрі' везла /літ.* привезла, *привезло /літ.* привезло, *при везли /літ.* привезли та ін.;

- кореневе наголошування дієприслівників теперішнього часу на противагу суфіксальному кінцевому наголошуванню в літературному стандарті: *лежачи/літ.* лежачи, *'сид'ачи/літ.* сидячи, *с'тойачи/літ.* стоячи та ін.

Відмінним від нормативного є наголошення деяких дієслів, зокрема форми 3 особи однини майбутнього часу *буде* дієслова *бути*, яка функціонує поряд із варіантною *буде*, яка часто вживана у вислові *наї буде /літ.* хай буде

Для прислівника властиво:

- зберігання у відприкметникових безпрефіксних прислівниках на -о наголосу прикметників, на противагу кореневому наголошуванню в літературному стандарті: *ве'селоУ / літ.* весело, *ви соко/ / літ.* високо, *глибоко?/літ.* глибоко, *гоУ'р'ачоУ (гсУ'рйачсУ) /літ.* гаряче, *де^у'шево / літ.* дешево, *коУ'роткоУ / літ.* коротко, *зе^у'лено /літ.* зелено, *ссУ'лотксУ/літ.* солодко, *ши'рокоУ /літ.* широко та ін.;

- зберігання у прислівниках, утворених шляхом поєднання іменників у непрямих відмінках з прийменниками, наголосу відповідних іменникових форм: *надвсУ'р'і/літ.* надворі, *на'б'ік/літ.* набік, *уго ру /літ.* у(в)гору та ін.

Для числівника властиво:

- збереження у складених кількісних та порядкових числівниках 11 та 14 наголошування простих числівників *один* та *чо тири*, від яких вони утворені: *оУ'динац'а(і)т' / літ.* одинадцять, *чоУ'тирнац'а(і)т' / літ.* чотирнадцять, а *сУ'динац'атиї*, *чсУ'тирнац'атиї*, але *сУди'наїці*, *чсУтир'наїці*, які, ймовірно, усталилися за аналогією до інших таких числівників другого десятка з редукованим кінцевим [т']: *два'наїці*, *три'наїці*, *п'ят'наїці* та ін., що здебільшого притаманні львів'янам похилого, менше середнього віку;

- наголошування першої складової частини числівників 70, 80: *'с'емдис'ат' / літ.* сімдесят, *'вос'емдис'ат' / літ.* вісімдесят, яке, очевидно, усталилося під впливом російської мови, пор. рос. Семцесят, восемдесят. Такі акцентні форми вказаних числівників простежуємо у львів'ян різних вікових категорій, на мовленні яких позначився сильніший вплив російської мови;

- наголошування першої складової частини числівника 900: *'де^uв'(й)атсот / літ.* дев'ятсот (але *де^uв'(й)ади'с'ат*), який властивий мовленню львів'ян старшого віку.

Наведені диференційні типові акцентуаційні риси не дають повної інформації про наголос у львівському койне, оскільки у мовленні львів'ян усталені також особливості наголошування окремих слів: як регіональні, так і загальноукраїнського характеру. Наприклад, етапе флексійне наголошування у мовленні львів'ян літнього віку можна відзначити у відмінкових формах іменника *Пол'ш'ча*, що відмінне від парокситонного наголошування у польській мові (Роївка) та від наголошування у літературному стандарті української мови (Польща), які є тотожними: *Пол'ш'ча* (наз. відм.), *Пол'ш'ч'і* (род. відм.), *(в) Пол'ш'чу* (знах. відм.), *Пол'ш'чейу* {ор. відм.}, *в Пол'ш'ч'і* (м\сц. відм.). Акцентуаційна форма прикметника *ук'райінс(С)кїї / літ.* український як загальноукраїнське відхилення від літературного наголошування, очевидно, означена впливом російської розмовної мови.

До виразних маркерів львівського акценту належать сталі кореневе наголошування присвійних займенників *мій*, *твій*, *свій* у трьох родах на зразок *мого*, *т вого*, *с вого*; кореневе парокситонне наголошення форм деяких непрямих відмінків вказівного займенника *той* та його родових форм на зразок *того*, *тойі*; парокситонне кореневе наголошування в інфінітиві дієслова на зразок *нести*, *вести*, парокситонне кореневе наголошування дієслів 1 особи однини I і II дієвідміни теперішнього і майбутнього часів доконаного виду на зразок *кажу*, *л'убл'у*, *прошу*, парокситонне кореневе наголошування у

деяких дієсловах минулого часу жіночого і середнього роду 1 і 3 особи однини І дієвідміни, а також у всіх формах множини на зразок *була, було, були; в'з'ала, жила, при'везла*.

Важливим є також те, що наголос у мовленні львів'ян варіативний на тлі широкої варіативності сучасного львівського койне як цілості; така варіативність зумовлена здебільшого контамінацією літературного і діалектного. Так, парокситонне наголошування у мовленні львів'ян функціонує поряд із літературним непарокситонним, наприклад *ма'л'ован'а* і *мал'у ван'а*, *в'ід:аван'а* і *в'ід.а'ван'а*, *дочк'і і доУч'ки*, *подуш'к'е* і *по'душк'і*, *споУ'к'ії \ с'пок'и*, *ма газин* і *мага зин*, *за х'вил'у часу*, але *ни майу ча су*, *у нейі не ма розуму*, але *де того ро'зумув'з'ати* та ін.; найбільш послідовно збережено парокситонне наголошування у полонізмах, хоча теж бувають винятки (див. вище). Сучасну акцентну норму у мовленні львів'ян формують різні чинники: вікова характеристика та належність мовців до певного соціального прошарку, комунікативні сфери функціонування, мовні вподобання і традиції, що склалися в сім'ї; уживання діалектного наголошування із стилістичною метою (сарказм, іронія) львів'янами, яким ці риси не є властиві. Старше покоління львів'ян здебільшого дотримується старої львівської норми, яка виявляла орієнтир на локальний акцент, зокрема парокситонного наголошування слів іншомовного походження, відмінних від їхніх українських літературних відповідників лише місцем наголосу, на зразок *ад вокат*, *до'куме^нт*, *ка'вал'ір*, *каштан*, *к вартал*, *'к'іно^у*, *лис'топат*, *меди'каме^нти*, *перфект*, *по'м'ідсУр*, *портфил'*, *презент*, *т рамваі*; такий наголос рідше може бути притаманний і мовленню середнього покоління. У Львові набув популярності анекдот, який вказує на ці особливості львівського акценту:

- Чим відрізняється портфель від портфеля?
- У портфелі носять документи, а в портфелі - документи.

Усі ж інші акцентні особливості можуть характеризувати будь-яку соціальну категорію львів'ян, але, однак, можуть нівелюватися чи частково нівелюватися у публічному мовленні, а отже, варіативність проявляється вже на рівні ідіолекту. Наголошування в сучасному львівському койне функційно і комунікативно рухоме, оскільки уживання акцентної форми залежить також і від соціальної та професійної належності львів'янина, і від сфери спілкування, і від його комунікативних намірів (серйозна чи жартівлива розмова). Відхилення в наголошуванні притаманні не тільки мовленню вчителів, але й викладачів вищої школи, зокрема філологів.

На карті "Українська діалектна парокситонеза", укладеній Л. Коць-Григорчук, Львів знаходиться на території поширення: а) парокситонних дієслівних форм: *хоју, прошу, буду, піду*, б) парокситонези займенників: *мого, с вого, т вого*; в) парокситонези займенникових сполук: *до мене, до неї, до нього* [7, с. 53], що підтвердили також наші спостереження. Виявлені у мовленні львів'ян акцентуаційні особливості властиві також і наддністрянському діалектові та більшою чи меншою мірою властиві й іншим говорам південно-західного наріччя [2, с. 47]. За спостереженнями Д. Гринчишина, у наддністрянських говірках найбільш виразними вони є в іменниках та дієсловах, менш помітними - в інших частинах мови [Гам само, с. 46]. Зона українського діалектного парокситонного наголошування, як спостерегла Л. Коць-Григорчук, аналізуючи свідчення II тому "Атласу української мови", з північного сходу сягає середньо-поліських говірок і східної частини волинсько-поліських, північних околиць Житомирщини, Білої Церкви - по р. Синюху [7, с. 55].

Мовознавці-акцентологи не мають єдиної думки щодо генези українського парокситонного наголошування, вважаючи парокситонезу або питомою ознакою української мови (І. Огієнко, Л. Коць-Григорчук, В. Винницький, Г. Кобирилка), або наслідком впливу інших мов, зокрема польської та словацької (І. Панькевич, Ю. Шевельов, В. Латта, П. Чучка, Я. Пура, К. Дейна, З. Штібер, Я. Рігер) [6, с. 130]. На думку дослідника наддністрянських говірок Д. Гринчишина, акцентуаційні особливості у ділянці словозміни і словотвору, що також простежуються і в комунікативному просторі Львова, найчастіше зумовлені аналогією до інших форм, впливом близькоспоріднених мов, а подекуди становлять глибокий залишок давнини [2, с. 45]. Парокситонезу у львівському мовленні вважав впливом польської мови Ю. Шевельов, визначаючи характерний для львівського койне парокситонний наголосовий тип як "цілковито чужий українській мові" [10, с. 227].

Зауважимо, що сьогодні чітко проявляється посилення впливу західноукраїнського (галицького) варіанта української літературної мови, ядром якого є львівське мовлення, на сучасну українську мову [8]. Внаслідок активної міграції львів'ян до столиці відбувається популяризація акцентуаційних (поряд з рисами інших мовних рівнів) диференційних рис львівського койне через живе спілкування, через ЗМІ та інші сфери утвердження соціального престижу української мови як державної та її культивування як зразка офіційного спілкування: освіти, науки, культури, державного управління. Активними

є впливи галицької мовної традиції на акцентуаційному рівні, які, однак, у певних сегментах мають мозаїчний характер. Так, у мовленні, що лунає із сучасних ЗМІ, спостерігаємо: а) кореневу акцентуацію іменників середнього роду з суфіксом *-ан'(-а)* \ *запитання / літ.* (за)пита'ння, *читання / літ.* чита'ння та ін.; б) наголошений корінь у дієсловах 1 особи однини теперішнього часу дієслів II дієвідміни: *буджу / літ.* буджу, *кажу / літ.* кажу, *ношу / літ.* ношу, *пишу / літ.* пишу', *прошу / літ.* прошу', *ходжу / літ.* ходжу' та ін.; в) наголошений корінь в інфінітиві: *везти / літ.* везти', *нести / літ.* нести', *пласти / літ.* пласти', *підмести / літ.* підмести'; г) параксотонічне наголошування дієслівних форм дійсного способу 1 та 2 особи однини: *несемо / літ.* несемо', *несете / літ.* несете', *беремо / літ.* беремо', *кладемо / літ.* кладемо' і под. і наголошування іменників жіночого роду, що в називному відмінку множини мають наголос на флексії: (дві, три, чотири) *дочки / літ.* дочки', *сини / літ.* си ни та ін. Зауважимо, що акцентні типи дієслів 1 особи однини теперішнього часу, двоскладових інфінітивних форм, форм родового відмінка однини особових займенників формують південно-західний акцентний тип, який, як свідчать дослідження, відповідає критеріям літературної нормативності (територіальному; критерію мови авторитетних письменників; визнаних зразків і мовної традиції; відповідності законам мови, системі, структурі мови; стійкості; поширеності, статистичному критерію) і мають всі підстави бути не лише нормативним у західно-українському варіанті літературної мови, а й літературно-нормативним для сучасної української мови в цілому [5, с. 132-135].

Розширення функційної сфери цих акцентуаційних форм на інші терени України, побутування у мовленні публічних людей, зокрема столичної інтелігенції вивищує їх над рівнем звичайних діалектних, змінюючи їхній статус від "регіональних, периферійних" на "зразкові, популярні", дає всі підстави стати лінгвальною акцентною основою сучасної української літературної мови.

Література

1. Атлас української мови. Т. 2: Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. - К., 1988.
2. Гринчишин Д. Г. Деякі акцентологічні особливості наддністрянських говірок [Електронний ресурс] / Д. Г. Гринчишин // XIV Республіканська діалектологічна нарада: тези доповідей. - К.: Наук, думка, 1977. - С. 45-47.
3. Запеський А. М. Континуанти праслов'янських е та а (після м'яких приголосних) у говорах української мови / А. М. Запеський // Мовознавство, 1970. - № 3. - С. 42-49.

4. Кобирилка Г. С. Діалектний текст як джерело дослідження наголосення особових займенників / Г. С. Кобирилка // Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій/відп. рад. П. Ю. Гриценко. - К. : КММ, 2015. - С. 166-175.

5. Кобирилка Г. С. Літературно-діалектна взаємодія південно-західних говорів та питання норми на акцентному рівні // Мовознавчі студії. - Вип. 3. - Дрогобич : Ні вид код рук, 2010. - С. 129-138.

6. Кобирилка Г. С. Проблеми дослідження парокситонного наголосу в українських говірках / Г. С. Кобирилка // Акцентологія. Етимологія. Семантика. До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Складенка. - К. : Наук, думка, 2012. - С. 121-133.

7. Коць-Григорчук Л. Лінгвістично-географічне дослідження українського діалектного простору / Л. Коць-Григорчук. - Нью Йорк-Львів, 2002. - 268 с. (Наукове товариство ім. Шевченка в Америці. Філологічна секція. Мовознавча серія).

8. Сікора Г. Про одну із тенденцій розвитку сучасної української мови / Г. Сікора // Jahrbuch der V. Internationalen virtuellen Konferenz der Ukrainistik "Dialog der Sprachen - Dialog der Kulturen. Die Ukraine aus globaler Sicht" // Reihe: Internationale virtuelle Konferenz der Ukrainistik. Bd. 2014 Herausgegeben von Olena Novikova, Peter Hilkes, Ulrich Schweier Verlag Otto Sagner, München -Berlin, 2015.-S. 177-188.

9. Степанов Є. М. Російське мовлення Одеси / Є. М. Степанов. - Одеса: Астропринт, 2004. - 496 с.

10. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття. (1900-1941). Стан і статус / Ю. Шевельов. - Нью-Йорк: Сучасність, 1987.-295 с.

11. Dunaj B. Język mieszkanców Krakowa. Czesc I. Zagadnienia teoretyczne, fonetyka, fleksja. Prace j^zykoznawcze z. 88 / B. Dunaj. - Warszawa-Krakow: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. -148 s.

12. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i kresów południowo-wschodnich do 1939 roku. Wyd. II / Z. Kurzowa. - Warszawa-Krakow : Panstwowe Wyd-wo Naukowe, 1985.-551 s.

13. Rudnyckij J. B. Lemberger ukrainische Stadtmundart: (Znesinnja) / J. B. Rudnyckij-Wiesbaden: Harrassowitz, 1993. -139 s.

14. Same Hece czyli Wesola Lwowska Fala / Red. M. Bucik, B. Walenski. - Opole: Oficyna Wydawnicza, 1991. - 223 s.

15. Urbanczyk S. Zarys dialektologii polskiej. - Wyd. 2 / S. Urbanczyk. - Warszawa : Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962.